

Nr 778

Av herr **Ohlin m. fl.**, om *bättre utnyttjande av välutbildad arbetskraft, m. m.*

(Lika lydande med motion nr 632 i Första kammaren)

Inledande synpunkter

Många människor i Sverige saknar tillgång till vad som med skäl kan kallas elementära rättigheter. Rätten till snabb behandling och vård vid sjukdomsfall är alltfjämt endast villkorlig. De gamlas rimliga krav på en trygg ålderdom med möjlighet till vård och hjälp om de blir sjuka tillgodoses i alltför ringa utsträckning. Bostaden skall vara en mätare av välfärden, men en halv miljon människor väntar i bostadskö, däribland många barnfamiljer. Rätten till utbildning i syfte att befordra människornas anlag och intressen är begränsad av otillräcklig intagningskapacitet vid skolorna.

Detta är kösamhället. Det är ofta människor i mycket svåra situationer som drabbas av samhällets köer. De handikappade har särskilt rätt till samhällets stöd, men de tvingas nu till orimlig väntan för rehabilitering med syfte att bereda dem möjlighet att arbeta.

Folkpartiet har gått till kamp mot kösamhället. I motioner till riksdagen har vi under en följd av år angett riktlinjer för hur denna kamp bör bedrivas och kommit med förslag till åtgärder som är ägnade att påskynda en lösning av köproblemen.

Det är emellertid vår bestämda uppfattning att de nu existerande köerna inom praktiskt taget hela utbildningsområdet, i fråga om bostäder och vårdplatser, ja även inom kriminalvård och social ungdomsvård, i betydande utsträckning måste härledas ur otillfredsställande planering och bristande förtänksamhet från regeringens sida.

I denna motion visar vi upp vilka allvarliga samhällsekonomiska konsekvenser »kösamhället» skapar för praktiskt taget alla svenska medborgare liksom för folkhushållet, framför allt genom ett alltför ringa utnyttjande av den välutbildade och därigenom dyrbara arbetskraft som nu bl. a. av skatte- och trivselskäl avstår från att använda sin utbildning, som dels tidigare vållat samhället kostnader, dels på så sätt förblir en oräntabel investering. Naturligtvis kan man aldrig i det enskilda fallet anlägga så snävt samhällsekonomiska synpunkter. Hänsynen till varje individs önskan att själv forma sitt vuxna liv tar över sådana beräkningar, men det kan vara nyttigt att någon gång söka nå fram till en överblick över den förlust samhället

åsamkar sig självt genom att arrangera så, att de som en gång med bestämda yrkesplaner utbildats senare inte finner det motiverat att utnyttja denna utbildning, liksom vad konsekvensen härav blir för andra medborgare.

I en rad motioner, som får ses som en uppföljning av tankegångarna i denna överblickande framställning, framställer vi konkreta förslag till förbättringar inom vårdområdena, utbildningsväsendet, bostadsförsörjningen, kriminalvården etc. Vi har även i särskilda motioner pekat på de förbättringar i fråga om serviceområdena och då ej minst tillgången på förskoleplatser som är nödvändiga. Den yrkesutbildade gifta kvinnan skall exempelvis utan att offra sina barns intressen, efter den tid hon själv önskar stanna i hemmet i samband med ett barns födelse, kunna återuppta yrkesverksamhet utanför hemmet.

Sammantaget finns här ett liberalt program för utnyttjande av det svenska samhällets stora resurser till alla medborgares gemensamma bästa. En grundläggande tankegång i vårt resonemang har nyligen av det svenska arbetsmarknadsorganets chef uttryckts ungefär på följande sätt: »Skam åt den arbetsgivare — det må så vara staten själv — som inte vårdar sig om sin välutbildade arbetskraft.» Säkerligen ligger här bakom den riktiga iakttagelsen att det senaste årtiondets svenska samhällsplanering brustit just på denna punkt.

Sjukvården

I den för kort tid sedan utgivna skriften av P.-O. Hanson och Sven Lantz framhölls bl. a. följande.

Människor köar för att få plats på sjukhus, men kan inte få vård, trots att det finns tomma sängar på sjukhusen. De tomma sängarnas antal har ökat såväl absolut som i relation till antalet fastställda vårdplatser.

Massor av vårdplatser vid de svenska lasaretten kan således inte utnyttjas på grund av personalbristen. Enbart på grund av sjuksköterskebristen var 1 185 sängar vid lasaretten inte utnyttjade i april 1963, vilket innebär att ett kapital på ca 90 milj. kr. var outnyttjat.

Till en del kan stängningarna på sjukhusen förklaras med att avdelningar behöver vädras och repareras. Den 3 april 1963 angavs reparation, vädring o. d. vara orsak till lasarettens stängningar i 30 procent av fallen. Med ett ökat antal inrättade sjukavdelningar följer ett ökat behov — absolut sett — av stängningar på grund av reparationer m. m. En jämförelse mellan de absoluta talen för stängningarna under en följd av år kan därför bli missvisande. De absoluta talen medtages i tabellen nedan endast för upplysning om stängningarnas omfattning. Jämförelse kan däremot utan vidare ske mellan de relativa talen för sjukhusstängningarna. Dessa tal kan anses representativa för en studie av personalbristens andel i de tomma salarnas problem.

År	Stängda vårdplatser inom kropps- sjukhusen. Medeltal per år	
	Totalt	I procent av fastställt antal
1955	479	1,4
1956	1 057	3,1
1957	1 312	3,8
1958	1 265	3,5
1959	1 799	4,8
1960	2 261	5,6

Till bilden av de tomma salarnas problem hör att *sommarstängningarna* är särskilt omfattande. I tabellen nedan har en sammanställning gjorts om sommarstängningar åren 1958—1962 på de medicinska resp. kirurgiska klinikerna vid Södersjukhuset samt Sabbatsberg, S:t Görans och S:t Eriks sjukhus i Stockholm.

År	Stängda vårdplatser i procent av fastställt antal i medeltal per dag under juni—augusti	
	Med. kliniker	Kir. kliniker
1958	28,6	24,1
1959	32,0	27,2
1960	33,8	26,3
1961	39,6	29,9
1962	44,1	36,6

På fem år har alltså sommarstängningarna i Stockholm ökat från 28,6 till 44,1 procent av platserna vid de medicinska klinikerna och från 24,1 till 36,6 procent vid de kirurgiska klinikerna.

Bostadsbristen

Bostadsköerna innebär svåra problem för enskilda och familjer. De medför också en fastlåsning och tröghet på bostadsmarknaden som försvårar en rationell användning av folkhushållets resurser.

Bostadsbristens nuvarande omfattning framgår av nedanstående tablå, baserad på inom bostadsstyrelsen sammanställda uppgifter och beräkningar.

Det måste beaktas att dessa siffror har betydande felmarginaler. Om den allmänna utvecklingstendensen från 1962 till 1963 kan dock tyvärr ingen tvekan råda. Man kan beräkna att bakom varje bostadsansökan står i genomsnitt 1,5—2 personer.

Bostadsbristen har nu varat i tjugo år. För alla som just nu drabbas av dess verkningar står det naturligtvis klart vilka personliga svårigheter samt sociala och ekonomiska skadeverkningar den kan föra med sig. Men risken

Antal ansökningar i undersökta kommuner från	Vid början av 1962	Vid början av 1963 (prel. siffror)
<i>Inom kommunen bosatta sökande:</i>		
<i>Med egen lägenhet</i>	170 600	190 800
<i>Utan egen lägenhet</i>		
med minderåriga barn och gifta utan minderåriga barn.....	21 400	23 600
icke gifta som vill ingå äktenskap	27 200	30 200
övriga icke gifta	55 300	65 400
<i>Sökande bosatta i annan kommun</i>	51 200	55 800
Summa	325 700	365 800

är tydlig att alla andra, som lyckats få en god eller acceptabel bostad — och de är trots allt lyckligtvis flera än bostadsbristens offer — kommer att räkna med ett tillstånd av bostadsbrist som ett normalt och icke som ett onormalt förhållande. Ju mer karaktär av att vara en permanent företeelse som bostadsbristen får, desto vanligare kan föreställningen bli att t. ex. unga människor måste stå i bostadskö med nästan samma grad av nödvändighet som de passerar genom puberteten eller vad männen beträffar gör sin värnplikt. Därigenom uppstår faran att själva det svåra misslyckandet att häva bostadsbristen kan bidra till att försvaga de opinionskrafter som med skärpa vill bekämpa den. Det finns därför skäl att åtminstone punktvis erinra om några av bostadsbristens ofrånkomliga och skadliga verkningar.

1. Att unga människor, som vill ingå äktenskap, kan få en egen bostad är inte bara ett mycket blygsamt krav i ett välutvecklat samhälle som vårt. Det är också en grundläggande förutsättning för en familjebildning som leder till goda hem. Det totala antalet människor i åldern mellan 20 och 30 år, alltså den familjebildande åldern, såväl ogifta som redan gifta var i Sverige 1960, respektive beräknas 1965 och 1970 bli följande:

Antal män och kvinnor	1960	1965	1970
i åldern 20—30 år	901 000	1 081 000	1 241 000

Man måste därför räkna med att antalet nya äktenskap per år under den återstående delen av 60-talet kommer att stiga. Av dem som står i bostadsköerna utgör redan nu de unga, som vill gifta sig, en stor andel. Antalet bostadsansökningar från unga som vill gifta sig och familjer med minderåriga barn samt gifta utan barn visar att enbart inom dessa kategorier nu betydligt mer än 100 000 människor står i bostadskön och saknar egen lägenhet. Det är en mänsklig och social olycka, som även kommer att få samhällsekonomiska konsekvenser, om inte de unga äktenskapen kan få de bostäder de behöver.

2. Av de bostadssökande har många fått eller kan få anställning på annan ort än den, där de just nu bor. Även denna kategori representerar mer än 100 000 människor. Det leder till att många familjer för lång tid

splittras. Familjeförsörjaren måste låta hustru och barn bo kvar medan han själv flyttar till ett uthyrningsrum eller liknande på den ort, där han fått det nya arbetet.

3. Den trögrörlighet på bostadsmarknaden, som bristen fört med sig, leder till att växande familjer i de större tätorterna har utomordentligt svårt att finna en rymligare bostad.

4. De stora befolkningsomflyttningar, som varit karakteristiska för vårt land de senaste 25 åren, kommer säkert att fortsätta under den närmaste tioårsperioden. De kan i ett fritt land *beträffande huvudinriktningarna* icke omdirigeras med statliga åtgärder. De kommer att ställa fortsatta stora krav på bostadsproduktionen.

5. Nya lärartjänster, befattningar inom folktandvården, befattningar av vikt för kommunernas administration och socialvård, befattningar inom sjukvården o. s. v. kan icke tillsättas därför att inom många kommuner bostäder icke kan uppbringas för dem som skulle få befattningarna.

6. Investeringar inom näringslivet med hög produktivitet och av betydelse för tillväxten av våra samlade resurser kan i många fall endast utnyttjas till en del av sin kapacitet därför att bostäder för erforderlig arbetskraft saknas.

Allt detta betyder tillsammans taget att bostadsbristen skapar en serie av flaskhalsar, som gör att användningen av de resurser vi har icke kan bli tillräckligt rationell och att resursernas tillväxttakt hämmas.

Det finns ingen enkel åtgärd som kan medföra en lösning av dessa problem. Våra bostadsproblem är för närvarande under utredning i flera kommittéer. Strävan att nå en helhetssyn på dessa problem, under vilken åtgärder på bostadsproduktionens, hyrespolitikens, lokaliseringspolitikens, befolknings- och familjepolitikens områden kan samordnas till en optimal effekt i syfte att övervinna bostadsbristen, bör ingå som ett viktigt led i samhällsplaneringen.

Utbildningsköerna

Framför undervisningsanstalterna finns köer som inte kunnat minskas trots de ökade ansträngningar under senare år som blivit nödvändiga på grund av tidigare försummelse. Man planerade nämligen inte tillräckligt tidigt för de kraftigt ökade årskullarna som föddes på 1940-talet.

De största årskullarna befinner sig just nu i *gymnasieåldern* på väg upp mot universitets- och högskolestadiet. Den växande andelen per årskull, som önskar påbörja gymnasiestudier, gör emellertid alltjämt köerna framför gymnasiet port till ett allvarligt problem under åtskilliga år. Antalet avvisade kompetenta sökande till hela gymnasiet var 7 806 år 1960, 7 137 år 1961 och 8 831 år 1962. Ännu föreligger inte motsvarande tal för 1963, men man måste tyvärr räkna med att avvisningen alltjämt har samma höga omfattning. Stora ansträngningar måste göras för att den plane-

rade utvecklingen av gymnasier och fackskolor — det gymnasiala åldersstadiets två dominerande teoretiska skolformer — inte hindras genom att samhället inte kan försörja skolorna med lokaler, lärare och hjälpmedel. Vi hälsar med glädje tillsättandet av den särskilda samarbetsgruppen mellan skolöverstyrelsen och kanslersämbetet i syfte att snabbt söka få fram den reserv av lärare som befinner sig under utbildning. Vi vill emellertid peka på att det är nödvändigt att genom lämpliga stimulans- och efterutbildningsåtgärder utnyttja den kår av framför allt gifta kvinnliga akademiskt utbildade lärare som ej nu är i tjänst men utgör en värdefull arbetskraftsreserv. Den kursverksamhet som redan igångsatts har ej följts upp med tillräckligt kraftig upplysnings- och stimulansverksamhet.

Vi förutsätter också att statsutskottets påpekande, att yrkesutbildningsberedningen behandlar den rad av förslag till bättre samarbete med näringslivet i fråga om den högre yrkesutbildningen, ingenjörs- och ekonomutbildningen, som vi förde fram i motion I: 481 och II: 580 vid 1963 års riksdag, verkligen leder till snabba och realistiska åtgärder från denna berednings sida. Vi vill här återigen föra fram tanken att direkta förhandlingar upptas mellan regeringen, företrädare för näringslivet, verk och förvaltningar i syfte att åstadkomma ett tillfälligt tillskott av lärare i synnerhet inom de naturvetenskapliga och tekniska områdena. Det synes oss så allvarligt att så sent som hösten 1962 ej mindre än 2 432 kompetenta sökande avvisades från tekniska gymnasier, motsvarande mer än en tredjedel av de sökande, att här måste vidtas extraordinära åtgärder i syfte att tillföra denna värdefulla och attraktiva skolform lärare, som är villiga att under några år ge skolan ett extra handtag. Att näringsliv och förvaltningar på några års sikt skulle komma i ett starkt förbättrat rekryteringsläge i fråga om yngre tekniker genom en sådan åtgärd är så uppenbart, att denna i Storbritannien använda metod att övervinna en flaskhalssituation nu måste prövas.

Höstterminen 1963 gjorde skolöverstyrelsen en enkät i *folkhögskolorna* för att utröna antalet sökande och antalet elevplatser vid dessa. Pressen på folkhögskolorna visar sig däri, att 9 420 elever hade intagits medan endast 9 271 elevplatser fanns. Man hade alltså tagit in ett större antal elever än platserna egentligen tillät. Men hela 6 745 sökande hade likväl fått skriftligen avvisas. Ytterligare ca 3 770 hade muntligen avvisats. Även om man tar hänsyn till att dubbelansökningar har skett i ca 25 procent av fallen är den redovisade enkäten tillräckligt belysande. Den visar hur motiverat det var när folkpartiet krävde att folkhögskolorna skulle få statsbidrag i snabbare takt än vad regeringen ville. Riksdagen visade sig också mera expansiv än regeringen, ehuru som utvecklingen visat icke i tillräcklig grad.

Utbildningen av *vårdpersonal* har inte förstärkts tillräckligt snabbt för att tillgodose behovet av sådan personal. Takten t. ex. i utbildningsök-

ningen beträffande sjuksköterskor har inte ens varit tillräckligt snabb för att minska köerna framför sjuksköterskeskolorna. I stället har dessa köer vuxit. Sedan uppgifterna korrigerats för dubbelansökningar visar det sig att 1 447 sökande avvisades år 1960, 1 364 år 1961 och hela 1 613 år 1962. Det går att utbilda fler sjuksköterskor. Folkpartiet visar vägen genom att i motionerna I: 519 och II: 635 i år föreslå att en ny statlig sjuksköterskeskola inrättas. I dessa motioner föreslås också att en ny barnmorskeläroanstalt inrättas.

Möjligheterna för gifta kvinnor att få barntillsyn är ofta avgörande för deras val att stanna kvar i eller återgå till yrkeslivet. Under hela 1950-talet har man från vårt håll pressat på för att öka möjligheterna till barn-tillsyn genom inrättande av flera *daghem* och utbildning av fler *förskollärare*. Det statliga stödet till daghem m. m. räknades i fjol upp kraftigt sedan antalet daghemsplatser varit oförändrat i nära tio år. Det är glädjande att folkpartiets kampanj burit frukt i detta avseende. Det är också glädjande att regeringen äntligen har förmått sig att acceptera folkpartiets krav på ökad utbildning av förskollärare. Här råder stora brister, och köerna utanför förskoleseminarierna är stora. År 1961 avvisades 433 personer som sökt till dessa, och år 1962 avvisades 434.

På den *högre utbildningens* område finns liknande situationer. Regeringen har äntligen insett att den otillräckliga takten i utbildningsökningen beträffande civilingenjörer måste påskyndas. Antalet sökande till elevplatser vid Chalmers har ökat från 893 höstterminen 1958 till 2 037 höstterminen 1962. Men elevplatsantalet har endast ökat med ca 125, från 391 till 517. Motsvarande siffror uppvisas för tekniska högskolan i Stockholm. Det är väsentligt att utbildningsökningen inte ytterligare fördröjes. I motionerna I: 329 och II: 334, som folkpartiet väckt vid årets riksdag, föreslås att principbeslut fattas om en ny teknisk högskola.

Utbildningen av *läkare* är av stor betydelse för att lösa bristproblemen inom sjukvården och höja dennas kvalitet. Folkpartiet har sedan 1962 krävt, att en ny medicinsk högskola skall inrättas, förslagsvis i Linköping-Norrköping eller i Örebro. Hittills har regering och riksdag inte tillmötesgått detta krav. Regeringens uppläggning av frågan, som medför en försening av utbildningsökningen, är att beklaga. Det finns många utbildningsvilliga ungdomar som tyvärr nu avvisas vid de medicinska fakulteterna. Hösten 1963 avvisades inte mindre än 367 personer.

Intagningen till *tandläkarhögskolorna* har varit så gott som oförändrad under de sex senaste åren. Höstterminen 1958 var elevplatsantalet 129, och höstterminen 1963 var det 130. Antalet avvisade personer var 247 hösten 1958 men 296 hösten 1963. Det är nästan obegripligt att regeringen kunnat vara så passiv i förhållande till en ökad tandläkarutbildning, när den väl känt till att behovet av tandläkare är stort och kommer att öka när en allmän tandvårdsförsäkring införs. Riksdagen fattade principbeslut om inrät-

tande av en ny tandläkarhögskola med avsedd förläggning till Göteborg redan 1945, men regeringen har ännu inte — trots upprepade påstötningar från vårt håll och av riksdagen — verkställt beslutet.

De exempel från utbildningsområdet som anförts ovan ger god illustration till hur den förda politiken fått allvarliga återverkningar på de samhällsområden, som diskuteras i denna motion.

Utbildningens dynamiska verkan på samhällsekonomin

Tidigare räknade man framför allt med två avgörande produktionsfaktorer: arbetskraft — mätt i personer och arbetstimmar — och kapital. I en rad undersökningar och teoretiska studier har man på senare år sökt fånga in en tredje produktionsfaktor med en stark effekt på den samhällsekonomiska tillväxten. Den kallas stundom »know how»-faktorn, stundom den tekniska framstegsfaktorn, stundom utbildningsfaktorn och den växande yrkesskickligheten. Långtidsundersökningar av norsk, finländsk och amerikansk ekonomi visar att mätt i procent överträffar denna senare framstegsfaktor var för sig arbetskraftsinsatsens ökning mätt i arbetade timmar och kapitalinsatsen som orsak till efterkrigstidens standardhöjning.

Man måste emellertid göra klart för sig att den tekniska framstegsfaktorn upplöser sig i en rad s. k. kumulativa sambandskedjor av grundforskning — tillämpad forskning — rationalisering — driftledning — yrkesutbildning — höjd allmänbildning, där länkarna i kedjan i varje fall ännu inte preciserats till sin vikt. Framför allt måste man varna för förenklade resonemang som innebär att man direkt översätter samhällets kostnader för utbildning till att vara = den tekniska framstegsfaktorn. En höjning av medborgarnas allmänna bildningsnivå får en om än icke omedelbart mätbar återverkan på samhällets ekonomiska växt. Åtgärder som tar sikte på att utnyttja specialutbildad arbetskraft just i de för den ekonomiska tillväxten avgörande produktionsområdena kan få en mycket större effekt än vad de genomsnittliga utbildningskostnaderna per individ synes ange. Samtidigt som det är angeläget att fortsätta och förfina arbetet på det s. k. utbildningsekonomiska forskningsområdet vill vi understryka att samhället i sin egen planering ännu inte kan lita till några schablonmässiga metoder, där varje krona insatt på utbildning skulle vara värdefullare än varje krona insatt på riskvilligt kapital i existerande eller nya företag. Den lärdomen bör emellertid dras av de forskningsresultat som redan föreligger, att den välutbildade arbetskraften utgör — rätt utnyttjad — en av de viktigaste faktorerna i de fortsatta ansträngningarna att nå ett stigande välstånd för hela samhället. Här finns en hävstång i kraftspelet om den ekonomiska tillväxten som den nuvarande politiska regimen i vårt land inte tillräckligt insett betydelsen av.

Att skapa resurser

1. Stegringstakt

Den roll ökningstakten i ett lands ekonomi spelar är lättast att förstå om man tar sifferexempel.

Sverige har nära 70 miljarder kronor i nettonationalinkomst. En treprocentig ökning i framstegstakten på fem år leder till en stegring av de totala resurserna med drygt 11 miljarder. Sker däremot framstegen med fem procent per år ökas resurserna med över 19 miljarder kronor på fem år, vilket är nära 75 procent större ökning än vid treprocentig stegringstakt.

En stor del av förbättrade resurser skall givetvis medborgarna fritt få disponera. För de gemensamma behoven behövs dock också ökade resurser. Det blir emellertid stor skillnad i fördelning mellan den enskilde och det allmänna om man i skatt tar ut t. ex. 50 % eller 40 % av de ökade resurserna.

Om man har treprocentig framstegstakt och under fem år tar ut 50 % av ökningen går drygt 5,5 miljarder till det allmänna. Med femprocentig stegring och 40 % till skatt får man nära 8 miljarder till förbättring av den samhälleliga servicen och omvårdnaden. I treprocentsamhället skulle man tvingas ta 70 % av alla inkomstökningar i anspråk för att få samma ökning i samhällsresurserna.

Dessa stiliserade exempel visar dels vilken avgörande betydelse stegrings-takten har, dels den roll skatternas höjd har vid avvägningen av de ökade resursernas fördelning. Det gäller att skapa ett samhälle med stark, ekonomisk stegringstakt. Här skall endast antydning göras några av de väsentligaste inslagen i en dynamisk ekonomisk politik.

2. Kapitalbildning och framåtskridande

I Bertil Ohlins skrift *Liberal utmaning* visas med ett exempel vilken stor betydelse kapitalbildningen har för framåtskridandet:

Mycket tyder på att en ökning av kapitaltillgången med ytterligare 1 miljard kr. per år i Sverige skulle öka nationalinkomsten per år med 10—15 proc. av denna investering, ifall den sattes in i industri, handel och transport.

Med en ökning av sparandet och i den mån de medel som kan gå till näringslivet sättes in på områden inom näringsliv och utbildning där räntabiliteten är störst ökas enbart på detta sätt på fem år nationalinkomsten, resurserna, med långt mer än 500 miljoner kronor.

Mot denna bakgrund står det klart att den ekonomiska politiken är av stor betydelse för takten i framåtskridandet. Särskilt gäller det att se till att högproduktiva investeringar inom näringslivet får erforderlig tillgång till riskvilligt kapital. Vi skall här ytterligare helt kort ange några drag i den liberala ekonomiska politik, som vårt land bör föra. En del av dessa konkreta punkter har vi redan lagt fram förslag om, andra håller på att utredas i statliga kommittéer eller har av oss tidigare föreslagits bli föremål för utredningar.

- Skattereformer som främjar arbetsvilja och sparande och ändamålsenlig avvägning mellan direkt och indirekt beskattning eftersträvas.
- Sparformer som ger skydd mot försämring av penningvärdet.
- Företagsbeskattningen reformeras för att gynna snabbare modernisering av anläggningar, utrustning och produktionsmetoder.
- Frigörelse av kapitalmarknaden inom landet och över gränserna för att stimulera nyskapande insatser inom näringslivet och ny företagsamhet.
- Kreditförsörjningen ordnas med beaktande av de anpassningsproblem en svensk anslutning till en europeisk stormarknad kan medföra.

Vad medborgare och samhälle förlorar på att den välutbildade arbetskraften inte utnyttjas

En uppgift som hittills föga beaktats av den utbildningsekonomiska forskningen är att söka mäta det samhällsekonomiska bortfall, som uppkommer genom att välutbildad arbetskraft inte utnyttjas för det yrkesändamål den själv angett genom sitt val av utbildning. Man kan fråga efter den kapitalförlust som uppstår genom att de pengar som satts in i vederbörandes utbildning — både privata och allmänna medel — ger bristfällig återbäring. Viktigare är att bedöma det årliga bortfall som sker genom att vederbörande inte har inkomst av förvärvsarbete. Detta betyder inte att det arbete som den välutbildade gifta kvinnan utför i hemmet undervärderas. Man kan dock inte bortse ifrån att dessa kvinnors arbetsinsatser i hemmet ekonomiskt ger mindre utbyte än den inkomst man erhåller i det yrke för vilket utbildningen är avsedd. Vi vill än en gång understryka att vi på intet sätt vill avråda kvinnlig ungdom från att skaffa sig dyrbar yrkesutbildning; tvärtom. Vårt syfte är att visa hur illa samhället självt ordnar för sig och sina medborgare, när skattepolitik, arbetsvillkor och serviceförhållanden arrangeras så, att de snarare motverkar än stimulerar den välutbildade arbetskraften att utnyttja sin utbildning.

Tar man situationen 1960 för de tre nämnda yrkeskategorierna finner man att antalet förlorade »årsverken» bland kvinnliga folkskollärare, som avstått från att gå i tjänst, var 4 230. Motsvarande siffra för kvinnliga läkare är 270 och för sjuksköterskor 15 017. Den sammanlagda utbildningskostnaden, som detta år icke gav någon återbäring för de tre valda yrkeskategorierna, kan uppskattas till minst 600 milj. kronor. Vi har därvid räknat med en kostnad under utbildningstiden för blivande sjuksköterskor med 12 000 per år, för läkare med 12 500 och för folkskollärare med 10 000.

Så enkelt är det emellertid inte att räkna fram vad ointresset för den välutbildade arbetskraften kostar samhället. Dels måste man dra ifrån vissa servicekostnader som uppkommer i samhället, när en välutbildad går i arbete, som översliger den summa arbetsinsatsen i hemmet värderats till, dels måste man betrakta som självklart och angeläget att en gift kvinna stannar i hemmet den tid hon själv önskar vårda sina barn.

Den allvarligaste aspekten på misshushållning av här exemplifierat slag får man emellertid inte genom beräkningar av detta slag, som enbart avser att ge ett begrepp om storleksordningen av förlusterna. Det är det faktum att vi i dag så dåligt använder de resurser vi har som i stor utsträckning är orsaken till kriser och köer inom sjukvård och utbildning. Om vi lyckats bättre använda dessa resurser skulle vi redan därigenom kunna ge de sjuka bättre vård och ungdomen bättre utbildning.

Vi har med dessa exempel visat hur orimligt det skulle vara om samhället under en längre tid fortsatte att utforma sin politik gentemot den välutbildade arbetskraften på ett sådant sätt att lika stora grupper som nu avstår från att ställa sin yrkeskunnighet till samhällets förfogande. Som ett led i den dynamiska liberala politik vi förfäktar är det nödvändigt att nu börja bättre taga hand om denna arbetskraft. Det upprustningsprogram för vården av sjuka och gamla vi framlägger i motionerna I: 451 och II: 541, för bostadsförsörjningen i motionerna I: 520 och II: 632 och för utbildningsväsendet i motionerna I: 407 och II: 489 samt för kriminalvården i motionerna I: 182 och II: 231 förutsätter i sin tur att yrkesutbildad arbetskraft står till förfogande i den takt upprustningen skall ske.

Mot denna bakgrund finner vi det nödvändigt att samhällets egen planering så snabbt som möjligt inriktas på ett bättre utnyttjande av den välutbildade arbetskraften, om »kösamhället» skall kunna förbytas i ett verkligt välståndssamhälle. Vi begär att regeringen inriktar sina ansträngningar på att komma ur det otillfredsställande tillstånd som denna motion belyser.

Vi hemställer sålunda,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte uttala,

1. att Kungl. Maj:t tillser att inom ramen för såväl långtidsutredningarna och planeringsrådet som i andra planerande instanser åtgärder vidtages för att belysa de vinster samhället har att hämta ur ett bättre utnyttjande av den välutbildade arbetskraften samt för att över huvud taget undersöka var de mest besvärande flaskhalsarna finnes och hur förbättringar bäst bör sättas in, samt

2. att Kungl. Maj:t för riksdagen redovisar de från dessa utgångspunkter vidtagna åtgärderna.

Stockholm den 26 januari 1964

Bertil Ohlin

Gunnar Helén

Sven Wedén

Henning Gustafsson

Brita Elmén

i Skellefteå